

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXV. 1938.

AMSTERDAM

P. A. HEMERIJCK

(A. T. KLEEREKOOPEK)

1938.

Een onbeschreven denarius van **LOTHARIUS I**
vermoedelijk te Keulen of in die
omgeving geslagen.

Is het bij de Domburgsche muntvondsten tamelijk zeker, dat een groot deel van de in 1647 en latere jaren gevonden munten uit de oude begraafplaatsen afkomstig zijn, die van dien datum af nu en dan op het strand zijn bloot gekomen, men kan dit niet zeggen van de op het strand van Westenschouwen ten zuiden van den vuurtoren gevonden munten. Tot nu toe zijn aldaar geen begraafplaatsen ontdekt, maar het blijft waarschijnlijk, dat ze nog onder de talrijke duinen verborgen liggen.

De munten door den heer J. A. HUBREGTSE te Burgh, sedert 1911 tot op heden met vermelding der vindplaatsen verzameld, komen steeds op het hooge strand voor als van onder de duinen verschijnende, bijgevolg uit de oorspronkelijke plaats. Alles wat van onder de duinen te voorschijn komt, als scherven, afvalshoopen en munten, is hoogst zelden door het zeewater overspoeld geweest, het meeste wordt dan ook, zooals gezegd, op de oorspronkelijke plaats aangetroffen ¹⁾.

¹⁾ „Zeer zeldzaam komt het voor”, zegt de heer HUBREGTSE, aan wiens kundige voorlichting wij in dit artikel verschillende merk-

Een ander bewijs daarvoor geven de talrijke ijzer-schilfers en andere brandresten, fibula's, enz., die de muntvondsten vergezellen en waardoor tevens mag worden aangetoond, dat de strijd met de Noormannen in die omgeving moet hebben plaats gevonden. Elken zomer trokken deze mannen er op uit, zij bleven echter zeer kort. De heer HUBRECTSE heeft de goede gedachte gehad met groote nauwkeurigheid de vindplaatsen der munten te noteeren en zodoende is hij er in geslaagd een zeven- of achtstal groepen ten opzichte van de gemerkte Kilometerpalen vast te leggen. Elk van die groepeerings op het strand moeten dan ook als een eenheid worden beschouwd, want men treft telkens hetzelfde beeld aan, het begint met denaren van PEPLIN DEN KORTE of van KAREL DEN GROOTE'S eerste munttype (764—800) en eindigt met de munten van LODEWIJK DEN VROME.

Een uitzondering op het hier boven gemelde maakt een groepje van een vijftal munten, dat beslist jonger dan de overige munten moet worden gedateerd. Het zijn twee late tempelmunten van LODEWIJK DEN VROME met breeden tempel en niet geheel cirkelrond, alsmede een denarius van KAREL DEN KALE met monogram, waarrond het bekende omschrift ✠ CARLVS REX FR . . . De tempel op de keerzijde is hier zeer klein. Hierbij behoort nog een bovenhelft van een denarius van Keizer LOTHARIUS I met het omschrift: IOTAMVS en op de keerzijde een deel van een tempel met zeer fraai geornamenteerde zuilen, bijgevolg uit den

waardige aantekeningen danken, „dat van het lage strand aan zee „iets wordt opgeworpen op het hooge strand „uit de kreek”, zooals „dit daar heet, waar nog wortels”, enz. te vinden zijn. Daar heeft men dus oudtijds gewoond; een groote bronzen speerpunt is daaruit afkomstig, alsmede zeer vroege scherven. Munten komen beslist niet van het lage strand op uit de kreek, maar steeds van het hooge strand aan den voet der duinen.

eersten tijd van dezen keizer. Het omschrift DORESTATVS MON bewijst, dat het stuk in Dorestad is gemunt.

De merkwaardigste munt uit deze groep en die wij voornemens zijn uitvoerig te gaan behandelen, is de Karolingische denarius, boven dit artikel afgebeeld, die met groote waarschijnlijkheid door keizer LOTHARIUS te Keulen of in de omgeving er van als een barbaarsche nabootsing „Nachprägung” is gemunt.

Voorzijde: Gevoet kruis met vier stippen in de hoeken. Omschrift in spiegelschrift (retrograde) tusschen twee gladde randen: HLOTHARIVS REX ✠ in zeer verbasterde letters.

Keerzijde: Tempel. Omschrift in verbasterde letters — het verschil tusschen de R en L is zeer onbeduidend —: CORALINE, CORARINE OF COLALINE CIVITAS.

De cliché van dit muntje, dat zeer broos is, werd vervaardigd naar een door den heer HUBREGTSE nauwkeurig gemaakte teekening er van.

Onbeschreven.

Goed zilver. Gewicht 1,250 gr. Diameter 20 m.M. Verzameling J. A. HUBREGTSE te Burgh (op Schouwen).

De volgende vragen doen zich al dadelijk voor: met welken LOTHARIUS hebben wij hier te maken en welke is de plaatsnaam door het omschrift op de keerzijde aangeduid? Bij de verdeeling van het Rijk in 843 was aan keizer LOTHARIUS door zijn vader het koninkrijk Lotharingen toebedeeld, waarvan Keulen de hoofdstad was. KAREL DE GROOTE en LODEWIJK DE VROME hadden reeds aldaar gemunt. Bij het overlijden van keizer LOTHARIUS, in 855, kwam Lotharingen aan zijn zoon LOTHARIUS II. Tijdens diens regeering van 855—869 heeft het Keulsche munt-huis niet gewerkt²⁾. Koning LOTHARIUS II heeft slechts te

²⁾ *Die Münzen von Köln. Die Königlichen und Erzbischöflichen*

Metz, Straatsburg, Trier en Verdun geld doen slaan.

Zijn broeder LODEWIJK had den keizerlijken titel en Italië als erfdeel gekregen. Wij vermelden dit, omdat de heer HUBREGTSE oorspronkelijk de meening was toegedaan, dat het muntje te Chur in Rethië, dat mogelijk tot de bezittingen van koning LOTHARIUS II heeft behoord, zou zijn geslagen. Tegen deze meening bestaat het groote bezwaar, dat het type en de vorm der letters in de omschriften daar niet thuis kunnen hebben behoord, maar dat wij deze in het meer noordelijk gelegen Germanië hebben te zoeken. Wij schakelen bij gevolg koning LOTHARIUS hier geheel en al uit en kennen het zeldzame muntje toe aan zijn vader keizer LOTHARIUS I, die in 823 reeds als medekeizer was gekroond en van wien het bekend is, dat hij tusschen 839 en 843 te Mainz heeft gemunt, waarvan een bewaard gebleven unieke denarius, door wijlen Vte B. DE JONGHE in de *Revue belge de Numismatique* van 1897 omschreven, het bewijs heeft geleverd.

Door het intrigeeren van IRMERGARDE, de eerste echtgenoot van LODEWIJK DEN VROME, had de zwakke koning zijn rijk reeds tijdens zijn leven tusschen zijn drie zonen verdeeld. Aan den oudsten zoon, LOTHARIUS, zou bij het overlijden van zijn vader, Rome, Gallië en Germanië worden toebedeeld, wat ook inderdaad is geschied. LOTHARIUS had dus het volste recht om in Keulen geld, voorzien van zijn naam, te doen slaan.

Wij hebben, om te trachten de verklaring van het duistere woord CORA of COLALINE te kunnen geven, ons om inlichtingen gewend tot den bekenden Franschen numis-

Prägungen der Münzstätte Köln, sowie die Prägungen der Münzstätten des Erzstifts Köln. Vom Beginn der Prägungen bis 1304. Bearbeitet von Dr. WALTER HÄVERNICK Kustos an den Herzoglichen Anstalten für Kunst und Wissenschaft. Gotha. Mit 2 Karten und 53 Lichtdrucktafeln. Köln 1935. In Verlag von PAUL NEUBNER, p. 2.

maat A. DIEUDONNÉ. Het antwoord was zeer teleurstellend. DIEUDONNÉ beschouwde den denarius als niet behoord hebbende tot het „cadre royal des monnaies carolingiennes où le temple devait être accompagné de la légende „CHRISTIANA RELIGIO”. Hij zag in onzen denarius een „imitation très postérieure au nom de LOTHAIRE” en voegde er aan toe, dat het geheel nutteloos zou zijn om te onderzoeken aan welken LOTHARIUS het muntje kan hebben behoord.

Met deze verklaring van den bekwamen Franschen oudheidkundige konden wij ons niet vereenigen.

Wij hebben ons toen gewend tot Mr. P. C. J. A. BOELES, die in zijn „*Trouvailles de monnaies Carolingiennes dans les Pays-Bas, spécialement celles des trois provinces septentrionales*”³⁾ merkwaardige mededeelingen heeft gedaan over een eigenaardige schrijfwijze van denaren te Maastricht geslagen. Wij ontvingen van Mr. BOELES een o.i. zeer aannemelijke verklaring van het raadselachtige omschrift van den plaatsnaam. Wij zouden n.l. hier te doen hebben met een verbasterde schrijfwijze van COLONNE CIVITAS, zoodat het muntje vermoedelijk door keizer LOTHARIUS te Keulen zou zijn gemunt. De zonderlinge benamingen van TRICETENSE en TRIGETENSE MON op munten van LOTHARIUS I en KAREL DEN KALE te Maastricht geslagen hadden hem doen denken, dat CORALINE of COLALINE CIVITAS wel eens een verbastering zou kunnen zijn van COLONNE CIVITAS. Wij hebben reeds aangegeven, dat LOTHARIUS I het recht had te Mainz te munten en dat hij het ook inderdaad heeft gedaan.

In de muntvondst van Wagenborgen — zie no. 164 van het hierboven vermelde artikel van Mr. BOELES — wordt

³⁾ Zie: *Jaarboek van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde*, Amsterdam 1915, p. 1—98.

een denarius beschreven met het omschrift: IOTAPIVS
 IMPIPI en $\text{COIOII} - \text{IAIOII} - (\text{E})\text{TA}$ (Colonne Moneta). De
 letters L, M en N zijn door rechtstaande streepjes vervangen.
 Deze verbastering is niet in de werken van GARIEL en
 PROU medegedeeld.

De woorden REX IMPE op munten van LOTHARIUS I komt
 weinig voor. Op onze Colaline denarius staat alleen het
 woord REX, mogelijk den titel van koning van Lotharingen
 aanduidende, evenwel de plaats voor den keizerlijken
 naam ontbrak er voor. Deze denarius, die thans in het
 Kon. Penningkabinet te 's-Gravenhage berust, is niet de
 eenige die toenmaals te Keulen is geslagen. R. SERRURE
 had namelijk in 1890 een 60-tal denaren aangekocht, die
 in een terp in de provincie Groningen aan de grens van
 Drente waren gevonden. In de *Annuaire de la Société*
française de Numismatique van 1890 vindt men ze
 beschreven. In die vondst kwam een denarius voor van
 keizer LOTHARIUS I, met als omschrift: ✠ COLONNE
 CIVITAS ✠ rond een fraaien vierzuiligen tempel. Het zeld-
 zame stuk behoorde toen aan den numismaat M. H. MEYER.
 Een tweede exemplaar, te Domburg opgeraapt, versierde
 spoedig de rijke verzameling Karolingische munten van
 V^{le} B. DE JONGHE en berust thans in het Cabinet des
 Médailles de la Bibliothèque Royale te Brussel.

Er bestaan slechts kleine verschillen tusschen deze beide
 exemplaren. Evenals meerdere van het strand van
 Domburg afkomstige munten, schijnt dit laatste exem-
 plaar ook door het zeewater te zijn geschonden.

Onze Colaline of Coraline denaar sluit zich bij de boven-
 genoemde aan; zij moeten door Germaansche stempel-
 snijders zijn vervaardigd.

SERRURE leert ons, dat van af de regeering van LODEWIJK
 DEN VROME de oude benamingen, alsmede de latijnsche in
 Lotharingen, voor meer moderne spellingen hebben moeten

plaats maken, zoodat men van toen af schreef: Regensburg, Stratburg, Stottenburg, zonder de Latijnsche taal daarvoor te gebruiken.

Er is, zooals reeds boven is gemeld, in 1935 een uitvoerig werk verschenen van de hand van Dr. WALTER HÄVERNICK te Gotha, uitsluitend handelende over Keulsche munten, vanaf de eerste tijden tot aan het jaar 1304 aldaar geslagen. Wij hebben het boek ter inzage kunnen krijgen. Het bevatte voor ons doel weinig nieuws. Keulen was tijdens den Merovingischen tijd een weinig belangrijke plaats en kan niet vergeleken worden met de munthuizen van Marseille, Lyon, Arles, Chalons e. a. Ook in den Karolingischen tijd waren Dorestad en Aken veel belangrijker muntplaatsen. Zelfs nadat in 863 Dorestad's geheele ineenstorting had plaats gevonden, kwamen, volgens Mr. P. C. J. A. BOELES, toen niet de Keulsche munten, maar die van Straatsburg in gebruik ⁴⁾.

Eerst in het begin der 10e eeuw komt hierin verandering „Zum erstenmal nimmt die Ausprägung in Köln einen bedeutenden Umfang an, während die Münzbilder sich allmählich von fremden Einflüssen freimachen” ⁵⁾. Dit

S

zijn de denaren met COLONIA (SANCTA COLONIA AGRIPPINA) van
A
LODEWIJK het Kind (900—911). Zij worden nu en dan ook op Schouwen's strand gevonden.

Belangrijk is, wat Dr. HÄVERNICK l.c., p. 6, schrijft over het buitengewoon groote aantal „Nachprägungen”, dat van de Keulsche denaren werd gemaakt. „Ein Hauptschaden

⁴⁾ Op de vondsten, waarbij de munt van Dorestad de overhand heeft, volgen echter die uit het begin der 10e eeuw, uitsluitend bestaande uit munten van Straatsburg of imitaties daarvan. BOELES: *Friesland tot de elfde eeuw*, blz. 232.

⁵⁾ HÄVERNICK, *loc. cit.* p. 1.

des Mittelalterlichen Münzwesens ist der Umstand, dass die Mehrzahl der kleineren Münzstätten ihre Erzeugnissen nicht eigene, leicht erkennbare Bilder ausprägen, sondern die Münzbilder gröszerer Münzstätten nachahmen". Wij weten het uit onzen eigenen middeleeuwschen muntslag, dat, wanneer dit uit winstbejag werd gedaan, er groote schade en verwarring voor het volk door ontstonden.

Het spreekt van zelf, dat de officieele Keulsche muntslag veel nadeel van die minderwaardige nabootsingen heeft ondervonden. Er werd door de Duitsche keizers met kracht tegen de „Nachprägungen" te velde getrokken, maar zij hadden weinig succes.

Wij hebben over die „Nachprägungen" eenigszins uitgeweid, omdat het niet geheel onmogelijk is, dat onze Cora- of Colalinedenaar ook wel tot de nagebootste exemplaren zou kunnen hebben behoord⁶⁾, wat dan eveneens het geval zoude zijn met de nos. 15, 16 en 17 uit Dr. HÄVERNICK's werk, die dezelfde barbaarsche letters vertoonen als op de Schouwsche munt. Dr. HÄVERNICK is de meening toegedaan, dat de verticale streepjes op deze munten ontstaan zijn door afslijting wegens langdurig gebruik: „wobei die feineren Striche bei A M und N wegfielen".

Ik kan mij met deze zienswijze niet geheel vereenigen, want verticale streepjes komen op vele munten uit dien tijd voor, die geen spoor van slijtage vertoonen. Alle door Dr. HÄVERNICK beschreven denaren van LOTHARIUS I zijn op een enkel exemplaar na in de provincie Groningen en te

⁶⁾ Misschien is het een navolging van een tot heden nog niet teruggevonden denier van Keulen, met verbastering van de op de origineele munt voorkomende omschriften, en dan in omloop gebracht om voor een echte officieele munt van Keulen te worden aangezien en — aangenomen.

Domburg gevonden. Thans komt Schouwen als nieuwe vindplaats er bij en tevens aan de spits staan van de grootste verbastering van den plaatsnaam. Geen enkele van de bij Dr. HÄVERNICK beschreven munten van LOTHARIUS I is te Keulen in het Museum aldaar aanwezig.

Het bovenstaande behandelt de toekenning aan Keulen van deze geheimzinnige munt, maar welke verklaring moet men geven indien men CORALINE met CORIA of CVRIA in Rethië zou willen vereenzelvigen? Wij hebben reeds gezegd, dat èn de stijl èn het omschrift een meer noorderlijke afkomst aanduiden. Wij zijn overtuigd, dat het muntje uit Keulen of uit die omgeving stamt. Wil men CORIA of CVRIA lezen, dan moet men in Coraline een genitivus zoeken, beteekenende de civitas van de Curia of iets dergelijks. Wij zullen hier niet verder op ingaan, daar wij niet bevoegd zijn om dit vraagstuk verder uit te werken. Laten wij eenvoudig aannemen, dat de denarius in kwestie te Keulen of in die omgeving is gemunt.

In de Germaansche talen is de oudst bekende naam van Keulen Cholonna, Colonna, Co'onne, Kolne, Kölne, Köln, zie blz. 43 in het *Altdeutsches Wörterbuch* 2de editie, Halle à S., 1872—1882, s.v. Cholonje. ROBERT leidt eenigszins anders af, n.l. Colonia, Colonna, Colonne, enz.

Thans volgt de lijst der denaren van LOTHARIUS I, te Keulen of omgeving gemunt:

No. 1. + LOTHARIUS REX IHPE tusschen twee parelranden. Kruis met vier stippen in de hoeken.

Keerzijde: + COLONNE CIVITAS +. Vierzuilige tempel.

Gevonden met 63 andere tempelmunten van KAREL DEN GROOTE, LODEWIJK DEN VROME en LOTHARIUS I in een terp op de grens van Groningen en Drente.

Beschreven onder no. 19 in „*Note sur une trouvaille de monnaies carolingiennes, faites en Hollande* par RAYMOND SERRURE in de *Annuaire de la Société française de Numismatique*, année 1890. Zie ook: BOELES „*Les trouvailles de monnaies Carolingiennes dans les Pays-Bas, spécialement celles des trois provinces septentrionales*”, in *Jaarboek* 1915, no. 133.

No. 2. Zelfde denarius. Variëteit zonder kruisje na COLONNE CIVITAS. Op de voorzijde eindigt het omschrift met IMP en niet met IMPE, zooals op no. 1.

Gevonden te Domburg. Broos exemplaar.

Beschreven door P. CH. ROBERT in: „*Les noms de Cologne en latin et dans les langues modernes à propos d'un denier inédit de LOTHAIRE I'*” in *Bulletin de numismatique et d'archéologie*, tome VI, 1886—1888, p. 37. ENGEL et SERRURE, *Traité* I, p. 258. HÄVERNICK, no. 15.

No. 3. Zelfde denarius. + IA S VILAITOPH.

Keerzijde: COFOINE CIVITL.

Blätter für Münzfreunde 1923, p. 414, 3. CAPPE, Köln, Tf. 14. HÄVERNICK, no. 16.

No. 4. HLOTHARIUS REX in spiegelschrift (retrograde).

Gevoet kruis met vier stippen in de hoeken.

Keerzijde: COFAPINE CIVITAS. Tempel.

Zeer barbaarsch geteekende letters.

Gevonden op het strand te Westenschouwen.

Beschreven in dit artikel.

No. 5. Denarius . . . IO TAPIVS IMIPIPI . . . Kruis zonder stippen in de hoeken.

Keerzijde: COIOH-IAHOH-(E)TA (COLONIA MONETA) in drie regels in het veld.

Fragment. Gevonden te Wagenborgen in April 1900 met \pm 500 Carolingische denaren. Vele dezer stukken waren in slechten staat of gebroken.

De munten van deze zoo merkwaardige vondst werden los in den grond gevonden, vermoedelijk waren zij in een linnen doek begraven, die echter door den vochtigen bodem nagenoeg geheel verteerd was; fragmenten van een doek zijn ten minste in de nabijheid der munten gevonden. De vondst werd gemaakt door een paar eenvoudige landbouwers, die geen denkbeeld hadden van de waarde en het wetenschappelijk belang der door hen gevonden munten. Voor hen was de hoofdzaak, of deze wel van „echt zilver” waren. Het eenvoudigste middel om daaromtrent zekerheid te verkrijgen was, zoo vonden zij, om die broze stukjes, die door hun eeuwenlang verblijf in den grond geheel zwart geworden waren, door te breken; de witte zilverkleur werd dan op de breuk zichtbaar en — de gewenschte zekerheid was verkregen! Gelukkig kwam de vondst, dank zij den dorpsonderwijzer te Wagenborgen, die de munten van de vinders had gekocht, in het Kon. Penningkabinet.

Zie: *Jaarverslag Kon. Penningkabinet* 1900, blz. 41. Mr. P. C. J. A. BOELES l.c., p. 91, pl. II, no. 164. HÄVERNICK, no. 17.

M. G. A. DE MAN.

Middelburg.
